

ТЕОРЕТИЧНИЙ СПАДОК ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКОНОМІСТА У ЗАГАЛЬНОСВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Горкіна Л.П. М.І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. — К.: ІЕ НАН України, 2001. — 268 с.

Видатний англійський дослідник історії економічної науки М. Блауг якось влучно зауважив, що кожне наступне покоління переписує заново історію економічної думки¹. І якщо так можна було сказати навіть про консервативну Британію, то тим більше ця сентенція справедлива для нинішньої інтелектуальної ситуації в Україні, коли в умовах державотворення і національної самоідентифікації відбувається глибоке переосмислення власного історичного минулого. Особливої актуальності в цьому зв'язку набуває неупереджена, зважена та об'єктивна науково-аналітична реконструкція історії вітчизняної економічної науки на базі сучасної методології історико-економічних досліджень. Зростає необхідність вивчення генезису та еволюції української економічної теорії у контексті провідних тенденцій розвитку світової науки. Важливо всебічно оцінити науковий внесок українських вчених: розкрити та усвідомити їх незаперечні досягнення і одночасно виявити ознаки історичної обмеженості, з'ясувати причини відставання та суперечливості поглядів. І тільки на потужному теоретико-методологічному ґрунті, який закладається знанням історичних реалій, можна здійснити теоретичну трансформацію вітчизняної економічної науки та стимулювати її подальший плідний розвиток.

Вагомим кроком на цьому шляху є вихід рецензованої монографії. Вона стала закономірним результатом багаторічних плідних досліджень автора — провідного фахівця Інституту економіки НАН України — у галузі історії української економічної думки та методології історико-економічного аналізу. Ця робота — своєрідний підсумок багаторічного вивчення Л.П. Горкіною української економічної думки XIX—початку XX ст. у контексті провідних напрямів світової економічної науки, передусім теоретичної спадщини М. Тугана-Барановського². Вихід нової монографії — ще одна важлива подія, яка знаменує повернення в сучасну українську економічну теорію творчого доробку нашого славетного співвітчизника. Ця книга сприймається як логічне узагальнення низки попередніх праць Л.П. Горкіної, які висвітлювали різні аспекти наукової спадщини українських економістів цієї доби, в тому числі М. Тугана-Барановського.

Такий тривалий інтерес дослідника до обраної проблеми цілком закономірний. Він зумовлений передусім величчю самої інтелектуальної постаті М. Тугана-Барановського як ученого, громадсько-політичного діяча і непересічної особистості, впливом його ідей на розвиток економічної теорії в Україні і Росії на межі XIX—XX ст. Саме тому вже понад сто років не згасає світовий інтерес до теоретико-економічної спадщини вченого, триває її дослідження у країнах Західної Європи, США, Канади, Японії та ін.

Тим часом всесвітньо відомий учений-економіст, автор майже 200 теоретичних праць і, як вважає знавець історії світової економічної думки Й. Шумпетер, — найкращий слов'янський економіст, М. Туган-Барановський не отримав визнання, адекватного його реальному внеску, ні в Україні, де народився та інтелектуально сформувався, ні в Росії, з якою пов'язана його творча зрілість. З «легкої руки» ідеолога та вождя більшовизму В.І. Леніна, (який «удостоїв» Тугана-Барановського згадки в одній зі своїх праць), науковий

доробок українського вченого увійшов до офіційної радянської економічної історіографії у спотвореному та одіозному вигляді. Така ж доля спіткала всіх серйозних ідейних опонентів більшовизму. Вже з другої половини 20-х років у російській історико-економічній літературі відомості про М. Тугана-Барановського подавалися переважно у негативному плані, а теоретичні погляди перекручувалися.

Автор монографії ставить і загалом успішно реалізує складне дослідницьке завдання — відновити історичну правду про М. Тугана-Барановського, повернути вітчизняній економічній науці спадщину видатного вченого, дати сучасному читачеві реальне уявлення про його особистість і науковий внесок, громадянську позицію та еволюцію суспільно-політичних поглядів. Це потребувало від автора виходу на рівень сучасного, об'єктивно зваженого та історично неупередженого осмислення наукової значущості теоретичного спадку видатного українського вченого в усій його повноті, включаючи як незаперечні досягнення, так і суперечливі, а часом і слабкі сторони.

Л.П. Горкіна віддає належне результатам аналогічних теоретичних розвідок з історії економічної думки, здійснених в Україні в останнє десятиліття, — працям С. Злупка, Ю. Бажала, Н. Петровської та інших, а також зусиллям західних учених, зокрема з української діаспори, спрямованим на збереження пам'яті про видатного українського вченого, відродження та введення у контекст сучасної економічної науки його праць та наукових ідей. Ідеться про таких зарубіжних дослідників, як С. Амато (Італія), А. Ноув, В. Тимошенко, В. Коваль, І.-С. Коропецький, Н. Балабкінс (США) тощо. До речі, цікаві есе двох останніх авторів вміщено у додатках до монографії, що не тільки вдало та органічно доповнює її зміст, а й істотно розширює сферу теоретичного осмислення досліджуваної проблеми. Взагалі активне використання західної економічної літератури виводить вивчення українського теоретико-економічного спадку в загальносвітовий контекст, в якому і стало можливим стрімке піднесення та розквіт вітчизняної економічної теорії у ХІХ—на початку ХХ ст.

Монографію відзначає системний, багатоаспектний підхід до розв'язання поставлених історико-дослідницьких завдань. По-перше, розкривається широке коло наукових інтересів самого М. Тугана-Барановського. По-друге, вона реалізує органічно властивий сучасній історико-економічній методології подвійний історико-аналітичний, або, за М.Блаугом, «релятивістсько-абсолютистський», підхід³. Він передбачає висвітлення наукових ідей як у контексті певної історичної епохи їх виникнення, так і в ширшому загальнонауковому контексті, — як певний етап розвитку наукового пізнання економічної дійсності. По-третє, монографія реалізує назріле у вітчизняній економічній науці органічне поєднання історико-економічного і теоретико-концептуального аспектів дослідження проблем економічної теорії. Це, зокрема, розширює рамки і функції історико-економічного аналізу, оскільки потребує виходу на відповідні фундаментальні проблеми економічної теорії та її методології з погляду їх генезису та еволюції. З другого боку, даний підхід передбачає наявність історичного бачення економістами досліджуваної проблеми, обізнаність з різними методологічними підходами до її вивчення та розв'язання.

У монографії послідовно реалізується якісно новий дослідницько-концептуальний підхід, який в останні роки сформувався у галузі вітчизняних історико-економічних досліджень розвитку економічної думки і, передусім, історії та сучасної еволюції економічної теорії. Ідеться про глибоке переосмислення та радикальне оновлення вихідних ідейно-концептуальних засад і методологічних принципів історико-економічного аналізу: основних оціночних та класифікаційних критеріїв наукових напрямів, шкіл та їх методологічних засад, принципів періодизації, структурування та аналізу змісту етапів історичного розвитку економічної думки.

Сучасний дослідницький підхід до пізнання еволюції світової і вітчизняної економічної науки полягає у сприйнятті її як єдиного цілісного і водночас багатовимірного процесу, який має глибоко закономірний, генетично спадкоємний та в цілому еволюційно-висхідний характер. За такого підходу знімається як недоречний пошук «єдино правильної», універсальної економічної теорії та методології. Тим самим долається штучний і догматичний, а тому неприйнятний оціночно-критеріальний підхід до всього різноманіття економічної теорії з погляду її відповідності чи невідповідності загальноприйнятій ортодоксії. Монографія відтворює процес розвитку економічної науки в органічній єдності її минулого, сучасного і майбутнього. Тим самим це дослідження сприяє відновленню штучно перерваного «зв'язку часів» у вітчизняній історії економічної науки, відродженню порушеної спадкоємності наукового процесу.

У книзі реалізується системний підхід до розкриття і сучасного осмислення багатогранної та предметно-розгалуженої наукової спадщини М. Тугана-Барановського, що охоплює економічну теорію (філософсько-методологічні проблеми, політекономію, мікро- та макроекономічну теорію) ⁴, історію економічної думки ⁵, економічну історію різних країн ⁶, економічну соціологію, історію і теорію соціалістичної думки ⁷. Показано, що і в економічній теорії дослідницькі підходи Тугана-Барановського були багатоаспектними, завдяки чому, за висловом М. Кондратьєва, жодна школа не уникла й не зможе уникнути впливу його ідей. М. Туган-Барановський, за його власним визнанням, не був вузьким послідовником жодної школи. «Та разом із тим, він умів у кожній з них виявити сильні і слабкі сторони, оцінити наукову спроможність методологічних засад, визначити історичне місце у розвитку економічної теорії та в цілому ряді випадків передбачити їх подальші перспективи» (с. 82).

Кращому розумінню і теоретичному аналізу поглядів М. Тугана-Барановського сприяє, зокрема, відтворення автором широкого загальнонаукового контексту епохи. Це дає можливість виразніше уявити становлення і розвиток його наукових уподобань та громадянської позиції.

Цікавим для читача стане здійснений у першому розділі змістовний аналіз реалізації провідних тенденцій і теоретичних зрушень в економічній науці ХІХ ст., пов'язаних з еволюцією класичної теорії та генезисом неокласики (с. 13—21). Значний науковий інтерес становить, зокрема, запропоноване автором сучасне бачення розвитку першої, за Й. Шумпетером, класичної ситуації у політичній економії у першій половині ХІХ ст., з'ясування тієї концептуальної диференціації її визначальних течій, яка призвела до розходження систем класичного аналізу, очолюваних Д. Рікардо та Ж.Б. Сеєм (с. 14—17). Це дає змогу краще зрозуміти і простежити класичні витоки двох визначних наукових традицій — марксистської і неокласичної. Перша, як відомо, стала базовою для радянської політекономії, друга — для західної економічної теорії ХХ ст.

Заслуговує на увагу наведена у книзі розгорнута проекція теоретичних зрушень у політичній економії Заходу на розвиток економічної теорії у Росії та Україні, дослідження того, наскільки вони вплинули на формування та еволюцію поглядів і наукових підходів самого М. Тугана-Барановського та його сучасників (с. 21—41). При цьому авторська точка зору виразно присутня, але вона не декларується і не нав'язується читачеві. Автор, власне, полемізує з наявними у літературі підходами, що надає висловленим міркуванням особливого інтересу.

Важливий аспект даної праці — реконструкція інтелектуальної біографії М. Тугана-Барановського, своєрідним путівником у якій слугує другий розділ монографії. У ньому на широкому історичному та науковому матеріалі досліджується формування

філософських, релігійних, морально-етичних засад світогляду Тугана-Барановського як ученого та особистості (с. 49—50, 57—59), а також простежується становлення його національної самосвідомості (с. 43—44, 55—56). Причому основну увагу приділено виявленню визначальних факторів еволюції наукових переконань ученого.

Книга містить найбільш повну у вітчизняній історико-економічній літературі та системно впорядковану антологію творів М. Тугана-Барановського. Докладний теоретичний огляд охоплює широкий спектр його праць з проблем економіки, філософсько-соціологічної та суспільно-політичної проблематики, що дає уявлення про творчу лабораторію науковця. Поряд з найфундаментальнішими працями вченого розглядаються і ті, які досі через відсутність їх сучасних перевидань маловідомі і малодоступні широкому науковому загалу. Повноту картини забезпечує й те, що визначальні віхи наукової діяльності М. Тугана-Барановського висвітлено у тісному взаємозв'язку з його викладацькою, публіцистичною та громадсько-політичною активністю наприкінці ХІХ—на початку ХХ ст.

Центральне місце у монографії належить третьому і четвертому розділам, присвяченим поглибленому аналізу багатогранного наукового внеску М. Тугана-Барановського в економічну теорію. Тут детально розглядаються основні теоретичні проблеми, розробку яких здійснював учений. А таких проблем багато. Це і новаторські теоретичні пошуки М. Тугана-Барановського у галузі еволюції економічної теорії, і введення в науковий обіг у Росії та Україні ідей Австрійської школи, і самостійна (хоча й синхронна з А. Маршаллом) спроба неокласичного синтезу класичної витратно-трудоваї та маржинальної (граничної корисності) теорій цінності (с. 122—136), а також інші фундаментальні науково-новаторські дослідження проблем мікро- та макроекономіки. Показано значення інвестиційної теорії циклів (с. 136—155), в якій учений на кілька десятиліть випередив світову економічну теорію, сміливо подолавши межі неокласичної традиції і опанувавши площину серйозних перспективних макроекономічних досліджень. Ця теорія принесла йому світову славу і найбільше визнання.

Теоретичні проблеми, які аналізуються у монографії, належать не тільки минулому, а й сучасності, оскільки не втратили науково-пізнавального значення. Повною мірою це стосується проблеми цінності (вартості) ринкових благ, яка продовжує бентежити вітчизняних фахівців у галузі економічної теорії. Якщо для світової науки вона давно вже має переважно історико-пізнавальне значення, то в пострадянській економічній літературі час від часу стає предметом запеклих дискусій. Про це свідчать численні обговорення на теоретичних конференціях та чергові публікації у фахових періодичних виданнях⁸. Цю проблему продовжують досить неоднозначно висвітлювати і тлумачити різноманітні навчальні посібники з економічної теорії, що, ясна річ, ще більше ускладнює становище. Як показує досвід, збереження застарілих теоретичних догм гальмує розробку сучасних наукових підходів до стратегії ринкового реформування економіки і соціальної сфери України.

Адекватно осмислити і, сподіваємося, нормалізувати ситуацію можна саме на історико-економічному ґрунті, з урахуванням загального історичного генезису проблеми цінності-вартості у світовій економічній науці, а також специфіки її розробки у вітчизняній теорії. Монографія Л.П. Горкіної містить ґрунтовний історико-теоретичний матеріал, необхідний для виваженого осмислення цієї методологічної проблеми, а також для її сучасної теоретичної інтерпретації.

Не зайве нагадати, що збереження гостроти проблеми цінності (вартості) саме для пострадянської науки не тільки не випадкове, а й глибоко закономірне. Вона виникла

внаслідок штучного відокремлення вітчизняної економічної теорії від загального позитивного контексту розвитку світової економічної науки протягом багатьох десятиліть. Тому у вітчизняній політекономії не відбулося подальшої природної еволюції теорії цінності, яка у світовій науці набула якісно нових ознак в умовах формування неокласичної наукової ситуації. Перехід від класичної витратної парадигми до нової парадигми неокласики ґрунтувався значною мірою саме на радикальних змінах поглядів на природу, суть і фактори цінності.

У монографії вперше у вітчизняній літературі з сучасних теоретичних позицій простежено і проаналізовано основні науково-методологічні зрушення у теорії цінності, які значною мірою стали ознакою глибоких парадигмальних змін в економічній теорії. Тут докладно розглянуто становлення та еволюцію факторної витратної теорії цінності (вартості), яка розроблялася різними течіями та представниками класичної школи політичної економії і стала невід'ємною складовою класичної парадигми. За цією теорією, вартість вважалася породженням сфери виробництва, а її формування пов'язувалося з функціонуванням факторів виробництва: праці (однофакторна витратна модель вартості), праці та землі (двофакторна модель), праці, землі та капіталу (трифакторна) тощо. Тому в теорії ціни враховувалися переважно виробничі витрати, тобто вплив ринкової пропозиції, а не попиту.

У книзі аналізується також поширення в економічній теорії радикально відмінних тлумачень цінності, що в останній третині XIX ст. спричинили маржинальну наукову революцію, заклавши підвалини неокласичної парадигми. Вдаючись до інтерпретації природи цінності з суб'єктивно-психологічних позицій, представники різних шкіл маржиналізму визначали її суть корисністю та рідкісністю ринкового блага, а її величину — рівнем граничної корисності. Тим самим у теорії ціноутворення основний акцент робився на впливі ринкового попиту та обмеженості ресурсів і ринкових благ.

Розкриваючи суть здійсненого в 90-х роках XIX ст. лідером Кембриджської школи, видатним англійським економістом А. Маршаллом синтезу класичної факторно-витратної та маржинальної концепцій ринкової цінності⁹, автор доводить, що це дало змогу досягти системного, синтетичного погляду на механізми ринкового ціноутворення і тим самим подолати жорстке розмежування і протистояння різних шкіл. А. Маршалл обґрунтував комплексний характер впливу на ринкове ціноутворення факторів, що визначають як пропозицію, так і ринковий попит. На основі функціонального методу дослідження взаємодії цих ринкових чинників учений показав, що і структура виробничих витрат (пропозиція), і величина граничної корисності (попит) є рівнозначними факторами цінності та ринкової ціни. В рецензованій праці аргументовано доводиться, що синтетична теорія ринкового ціноутворення А. Маршалла подолала однобічність попередніх наукових шкіл у їхній інтерпретації цінності. Таким чином, вона історично та логічно завершила протистояння різних наукових підходів і, об'єднавши їх, стала базовим підґрунтям нової неокласичної парадигми.

Щодо слов'янської економічної думки, то аналогічні синхронні, але цілком незалежні і досить оригінальні піонерські розвідки у галузі неокласичного аналізу здійснив М. Туган-Барановський. Він перший на терені України і Росії спробував поєднати класичний і маржинальний підходи у теорії цінності. Це зроблено у славнозвісній роботі «Учение о предельной полезности хозяйственных благ как причине их ценности», яка побачила світ того ж 1890 року, що й аналогічна за змістом праця А. Маршалла.

Аналізуючи як сильні, так і теоретично слабкі аспекти поглядів Тугана-Барановського в означеній проблемі, Л.П. Горкіна розмірковує над причинами того, чому ідея

неокласичного синтезу у спадщині вченого залишилася переважно на рівні геніального прозріння, була оприлюднена лише як фундаментальна постановка проблеми, а не завершилася послідовним і переконливим її розв'язанням. І робить висновок: ця незавершеність пояснюється тим, що вчений не опанував нову методологію функціонального ринкового аналізу.

І все-таки саме завдяки дослідженням М. Тугана-Барановського перед українською та російською наукою на початку ХХ ст. відкривалися широкі перспективи неокласичного аналізу. Та вони не були використані. Водночас подальший розвиток цього теоретичного напрямку у світовій економічній науці відкрив перед нею можливість вільно рушити у теорію вартості шляхом завершення масштабної маржинальної революції, подолання методологічних міжпарадигмальних суперечностей класики і неокласики, поступової трансформації теорії цінності у неокласичну багатофакторну теорію ціноутворення. Тим самим уже на початку ХХ ст. у світовій науці було остаточно знято гостроту концептуальних розходжень у проблемах ціннісно-вартісного аналізу, які найвиразніше окреслилися на межі ХІХ—ХХ ст., а в сучасній вітчизняній літературі продовжують існувати й нині.

На історичному тлі стає особливо наочною не тільки загальна об'єктивна логіка світового наукового процесу в цій галузі, а й ціна наших наукових втрат та відставання протягом наступних сімдесяти років. Протягом усієї радянської доби фактично була штучно законсервована донеокласична наукова ситуація, причому в її найбільш теоретично збідненій формі.

Сьогодні вже очевидно, що трудова теорія вартості К. Маркса являла собою спрощену, тобто однофакторну, витратну модель вартості. Найактивніші спроби її застосування не випадково робилися переважно на початковому етапі розвитку класичної школи, що пояснювалося поширенням традиційного, доіндустріального господарства та простого товарного виробництва з властивим йому переважанням ручної праці. Вже А. Сміт вважав, що однофакторна трудова теорія цінності не універсальна і може бути застосована лише для епохи «примітивного», «первинного» стану суспільства, а тому непридатна для аналізу товарного обміну доби капіталістичних відносин. Як відомо, у розвиненій класичній теорії тільки Д. Рікардо активно використовував трудову теорію, але передусім як зручну абстрактно-спрощену логічну конструкцію для вивчення природи ринкових цін.

Л.П. Горкіна переконливо доводить, що абсолютизація К. Марксом однофакторної витратної моделі вартості мала під собою переважно етико-ідеологічну основу. Вона зумовлювалася не стільки потребами наукового аналізу товарно-грошового ринкового обміну чи ціноутворення, як це було у класиків, скільки прагненням довести соціально-економічну обґрунтованість ідеї капіталістичної експлуатації та моральність подальшої пролетарської експропріації. Теорія додаткової вартості Маркса базувалася на вченні про подвійну природу праці та її роль як єдиного джерела вартості. Причому, останнє виступало як постулат — вихідне, але бездоказове твердження. Його наукове спростування руйнує всю подальшу теоретичну конструкцію аж до висновків про неминучість пролетарської революції.

Що ж до реального економічного аналізу, то тут трудова теорія вартості збіднювала пізнання розгалуженої структури виробничо-підприємницьких і ринкових чинників цінності (вартості), а тому фактично була теоретичною фікцією, абстрактно-логічною конструкцією, відірваною від практики ціноутворення. Свідченням цього є цілковита непридатність для практики господарювання безпосереднього виміру витрат праці у робочому часі, нерозв'язуваність проблеми редукції різних за якістю та складністю видів

праці, орієнтація радянського механізму калькуляції реальних витрат і ціноутворення переважно на екстенсивно-витратний підхід тощо. Ці та інші фактори зайвий раз доводять не тільки обмеженість і вразливість марксової вартісної моделі, а й недоречність і безперспективність нинішніх спроб повернення до неї.

Саме тому сучасне осмислення наукової спадщини М. Тугана-Барановського сприяє кращому розумінню закономірного характеру поступового просування української економічної думки наприкінці ХІХ—на початку ХХ століть від традиційних елементів класичної парадигми та марксизму до парадигмальних засад неокласики, в основу яких покладено нове розуміння ринкових реалій та прагнення економічної ефективності. Сучасна вітчизняна економічна наука має нарешті розібратись у тих історичних і наукових причинах, через які цей рух не набув необоротності. Розуміння цього допоможе долати аналогічні труднощі на шляху наших нинішніх спроб увійти у загальносвітове наукове русло.

Не менше значення має нерівноважний макроекономічний аналіз М. Тугана-Барановського, його теорія кооперації тощо. Випередивши свій час, він одним з перших увійшов у наступну епоху великомасштабних макроекономічних досліджень. У працях 90-х років ХІХ ст. учений розгорнув піонерні дослідження промислових циклів, сягнувши нового рівня макроекономічного аналізу, значущість якого стала зрозумілою лише в середині ХХ ст. У роботі «Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь» (1894) Туган-Барановський започаткував власну інвестиційну теорію циклічних економічних криз. За своїм теоретичним рівнем і науковим значенням вона виходила на новий рівень макроекономічного аналізу, який містив ознаки майбутньої наукової революції, здійсненої лише в середині 30-х років ХХ ст. Дж.М. Кейнсом. Фактично Туган-Барановський започаткував нові підходи до нерівноважного макроекономічного аналізу. Йдеться про заперечення цілковитого автоматичного взаєморівноваження попиту і пропозиції, вихід за межі абстрактно-статичного аналізу ринку, подолання загальнорівноважного аналізу ринку, властивого «чистій» економічній теорії неокласиків. Першим належну наукову оцінку ідеям вченого дав видатний представник неокейнсіанства Е. Хансен у своїй фундаментальній роботі «Business cycles and national economy»¹⁰. На жаль, внаслідок існування мовного бар'єру інвестиційна теорія циклів нашого співвітчизника була визнана з великим запізненням — лише у 1951 р.

Доробок М. Тугана-Барановського інтерпретується в рецензованій монографії у контексті тогочасної світової і вітчизняної науки, провідних наукових тенденцій і процесів, а також з урахуванням їх сучасного розвитку. Віддаючи належне неоціненному внескові геніального економіста і яскравим злетам його наукової думки, що становлять славу вітчизняної економічної теорії минулого і сучасності, автор, однак, не замовчує ті аспекти його спадщини, які об'єктивно відбивали загальний стан, рівень і суперечливість розвитку економічної теорії у Росії та Україні на зламі ХІХ—ХХ ст.

Саме новаторські здобутки вчених рівня М. Тугана-Барановського сприяли подоланню відриву російської та української економічної теорії від західноєвропейської, оскільки містили теоретичні розвідки, які набагато випереджали свій час. Звернення сьогодні до спадщини М. Тугана-Барановського може допомогти вітчизняній економічній науці знайти власний вектор теоретичного розвитку, спрямований на синхронізацію з визначальними науковими тенденціями та парадигмальними зрушеннями світової науки і водночас скоригований національною своєрідністю і специфікою.

Саме тому нове серйозне історико-економічне дослідження української економічної думки варте уваги фахівців-економістів і всіх, хто цікавиться проблемами розвитку світової та вітчизняної економічної теорії. Один з найважливіших уроків, які дає нам кожна чергова зустріч зі скарбницею історії економічної науки, передусім її вітчизняної складової, є щоразу краще усвідомлення того, що плідна діяльність кожного наступного покоління вчених повинна спиратися на могутній фундамент інтелектуальної спадщини попередників. Це має стати застереженням від повторення помилок минулого, запорукою висхідного теоретичного розвитку, могутнім імпульсом для нових наукових звершень.

Т. ГАЙДАЙ,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

¹ [\[до тексту\]](#) В l a u q М. Economic theory in retrospect.— Cambridge University Press, 1986. — Р. VII.

² [\[до тексту\]](#) Див., зокрема: Горкіна Л.П. Михайло Іванович Туган-Барановський: сторінки життя і творчості // Економіка України. — 1993. — С. 5; Історія економічної думки України: Навч. посібник / Р.Х.Васильєва, Л.П. Горкіна, Н.А. Петровська та ін. — К.: Либідь, 1993. — 272 с.; Горкіна Л.П. Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина ХІХ—перша третина ХХст). — К.: Наук. думка, 1994. — 244 с.; Горкіна Л.П. Михайло Іванович Туган-Барановський— мислитель, вчений, громадянин: Передмова // Туган-Барановський М.І. Політична економія: Курс популярний. — К.: Наук. думка, 1994. — С.3—55.

³ [\[до тексту\]](#) В l a u q М. Op. cit.— Р.3.

⁴ [\[до тексту\]](#) Т у г а н - Б а р а н о в с к и й М.И. Учение о предельной полезности хозяйственных благ как причине их ценности // Юрид. вестн. — 1890. — Т. VI. — Кн. 2; Основы политической экономии. — 2-е изд., перераб.— СПб, 1911; Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов.— 3-е соверш. перераб. изд. — СПб, 1914.

⁵ [\[до тексту\]](#) Т у г а н - Б а р а н о в с к и й М.И. Дж.С. Милль. Его жизнь и учено-литературная деятельность. Биографический очерк. — СПб, 1892; Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма. — 1903.

⁶ [\[до тексту\]](#) Т у г а н - Б а р а н о в с к и й М.И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь. — СПб, 1894; Промышленные кризисы. Очерки из социальной истории Англии.— 2-е соверш. перераб. изд. — СПб, 1900.

⁷ [\[до тексту\]](#) Т у г а н - Б а р а н о в с к и й М.И. Теоретические основы марксизма. — СПб, 1905; Современный социализм в своем историческом развитии. — СПб, 1906; В поисках нового мира. Социалистические общины нашего времени. — СПб, 1913; Русская революция и социализм. — Пг, 1918.

⁸ [\[до тексту\]](#) Останнім прикладом є стаття О.Леонтьєва «Парадоксальна парадигма і вульгаризація економічної теорії» (Економіка України. — 2002. — № 5. — С.61—67). У

ній здійснено «рішучу» спробу реанімувати радянсько-догматичне тлумачення проблеми вартості. Погляди автора вражають теоретичною «незайманістю», оскільки цілком сформовані на основі старих стереотипів радянських підручників з політекономії і дотепер збережені у первинній недоторканості без жодних ознак подальшої свідомої наукової самоосвіти.

⁹ [\[до тексту\]](#) М а р ш а л л А. Принципы экономической науки: В 3 т. / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1993.

¹⁰ [\[до тексту\]](#) Х а н с е н Э. Экономические циклы и национальный доход: Пер. с англ. — М., 1959. — С.301.